Osmanlı
Avru

Ortaçağ'ı henüz tamamlamadığı yıllarda Avrupa, İstanbul'dan yayılan Osmanlı medeniyetinin türlü eserlerini tanımaya ve onlardan etkilenmeye başlamıştı. Doğu Roma'nın ve Bizans'ın ihtişamlı başkenti İstanbul Türklerin eline geçtikten sonra, Osmanlı medeniyeti Avrupa'nın kültür merkezleriyle daha yakın ilişki içine girebilmişti.

Macar asilzadesi von Paladin'in 1611 tarihli portresi barındırdığı Osmanlı öğeleri açısından önemlidir. Tabloda dönemin Osmanlı modasının Doğu Avrupa'daki etkileri bütünüyle görülür.

Osmanlı yeniçeri başlığından ilham alınarak yapılan bu miğfer Polonya kralı II. August (1697-1733) dönemine tarihleniyor.

modası
ıpa'yı fethetmişti

Baron Ludwig Hans von Kunfstein'ın 1618'de İstanbul'u ziyaretini gösteren tablo, şehirdeki gündelik hayatın izlerini belgeler.

BURAK ÇETİNTAŞ

Mart ayında görkemli bir kitap yayımlandı. Prof. Dr. Nurhan Atasoy ile Dr. Lale Uluç'un birlikte kaleme aldıkları 442 sayfalık *Osmanlı Kültürünün Avrupa'daki Yansımaları* isimli kitap, 1453'ten 1699'a kadar Osmanlı medeniyetinin Batı dünyasına etkilerini tartışıyor. Nurhan Atasoy, 1960'lardan beri konusunda ilk olan birçok kitaba imza atmış bir akademisyen. Daha önce, *İbrahimpaşa Sarayı, Surname-i Hümayun, Hasbahçe, Otağ-ı Hümayun* ve *Derviş Çeyizi* gibi kitapları da alanlarında ilk ve kapsamlı çalışmalar olmaları açısından önemliydi. Nurhan Atasoy ve Lale Uluç'un birlikte kaleme aldıkları *Osmanlı Kültürünün Avrupa'daki Yansımaları* ise bu alanda yapılmış derinlemesine bir çalışma. Dünyanın dört bir yanındaki müzelerden, özel koleksiyonlardan ve kütüphane arşivlerinden yıllar süren bir çalışma sonunda toplanmış on binlerce doküman ve resmin arasından seçilen 400'ü aşkın görselle zenginleşiyor.

İstanbul'un Türkler tarafından fethinin ardından Osmanlılarla Batılı devletler arasındaki ilişkiler de artmaya başladı. II. Mehmed, Batılı anlamda portresini yaptıran ilk padişahtı. İstanbul'un alınmasının ardından pek çok sanatçı Avrupa'ya gitmiş, Doğu kültürünü tanıdıkları ve içinde yetiştikleri Doğu kentleri ile ilişkileri sürdüğü için bu bölgenin sanatının Avrupa'da tanınmasını sağlamışlardı. Sonraki yıllarda özellikle Doğu Avrupa'da, Eflak, Boğdan ve Erdel gibi Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı özerk prensliklerde Osmanlı sanatının uzantılarını yoğun biçimde görmek mümkün oldu. Ancak dolaylı da olsa Osmanlı sanatına ait figürlerin ve dekoratif repertuarın Avrupa'nın en uzak köşelerine, İngiltere ve İsveç'e kadar uzandığı biliniyor. Bu dönemde Türk kelimesi Avrupalılarca Müslüman âlemini, hatta Doğu dünyasını temsil eden ortak bir kavramdı.

Osmanlı İmparatorluğu, aynı zamanda Batılıların Doğu dünyası ile temaslarının kapısıydı. Avrupa medeniyetinin Müslüman dünyası ve özellikle Osmanlılarla ilişkisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'nın içlerine doğru ilerlediği dönemde gözle görülür biçimde artmıştı. Bu durum ise bazı kültürel alışverişlerin yaşanmasıyla ve etkileşimle sonuçlanmıştı. Avrupa'nın içlerine doğru sürüp giden seferler, Doğu'nun gizemli dünyasının kültür varlıklarını, estetik zevkini ve sanat algısını da Batılı sanatçılara ulaştırmıştı. Bu durum 18. yüzyılda ortaya çıkacak olan "Turquerie" modasına kadar uzanan bir etkileşim süreci doğurdu. Osmanlı kültürü ve sanat zevki Batı dünyasında çiniden mobilyaya, savaş araç-gereçlerinden tablolara, ev dekorasyonundan kıyafetlere ve diğer dokuma ürünleri ile halıya kadar pek çok alanda etkili olmuştu. Bu ürünlerden bazıları ganimet, hediye ve satınalma yoluyla Avrupalı asilzadelerin saraylarına girmiş, bazen de özel siparişle Osmanlı coğrafyasındaki atölyelerde, fırınlarda ve tezgahlarda üretilmişti. Sonraki yıllarda Batılı sanatçıların bu eserleri taklit ederek çini ve metal eşyalar ürettikleri, değişik kumaşlar dokudukları hatta Osmanlı tüccarlara sattıkları biliniyor. Bu alışveriş Doğu ve Batı arasındaki savaşlar ve anlaşmazlıklar nedeniyle kesintiler yaşansa da yüzlerce yıl sürmüştü.

1641 tarihli tabloda Osmanlı işi karanfil motifli mendil kullanan Doğu Avrupalı kadın.

1 DOKUMA

Aristokrat tercih: Osmanlı kumaşı

Osmanlı ipekli dokumalarının en büyük pazarı Balkanlar, Doğu Avrupa ve Moskova Prensliği'ydi. Bugün Rusya, Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve eski Yugoslav ülkelerinin müzelerinde bulunan koleksiyonlar, yoğun ipek ticaretinin kanıtlarıdır. Eflak, Boğdan ve Erdel gibi Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk prensliklerin saraylarında ise Osmanlı kumaşından, Osmanlı kalıbı ve kesimiyle dikilmiş kaftanlar bu eyaletlerdeki aristokrasinin giyim tarzının temeliydi. Suçevita Manastırı'ndaki 1606 tarihli lahit örtüsünde Osmanlı tarzı kaftanıyla, dönemin Osmanlı zevkini yansıtan servi, sümbül ve lale motifleri arasında betimlenmiştir. Bölgede Osmanlı çadırları, halıları, işlemeleri ve nakış iplikleri de rağbet görmüştür. Arabalara değerli halılar ve pahalı Osmanlı saray yastıkları koyulur, bulya adı verilen Osmanlı nakışları alınıp satılırdı.

Osmanlı bezemelerinin Batı sanatındaki yansımasına örnek Macar işi mendilin tamamı Türk motifleriyle süslüdür.

Seraser tarzındaki kumaşı İstanbul'da dokunmuş 17. yüzyıl başından kalma kilise giysisi, renkler ve karanfil motifleriyle tipik Osmanlı işidir.

2 KESİŞMELER

Rus çanağında Türk motifi

1515 tarihli Rus işi kap kuşak yazısı, taşlarla süslü gövdesi ve formuyla Osmanlı kaselerine benziyor.

Doğu'dan esinlenmiş şemse ve köşebent tasarımları, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm Avrupa'da cilt yapımında kullanıldı. Avrupa koleksiyonlarında işlemeli, damgalı, yaldızlı ya da lake tekniğinde bezemeleri olan ve İslâm dünyasındaki ciltleri taklit eden pek çok örneğe rastlanır. Şemse ve köşebent tasarımı, 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başında Venedik'te ahşap kutuların ve dolapların bezemesinde yoğunluklu olarak kullanılmıştır. İslâm sanatından uyarlanmış olan arabesk motifler, 16. yüzyılda tüm Avrupa'da kullanılmıştır. Zırhlarda ve silahlarda, kuyum işçiliğinde, ciltlerde, halılarda ve mobilyada görülen 16. yüzyılın arabesk örneklerine İngiltere'de bile rastlanır. Arabesk motifleri, Rus kiliselerinin mimari süslemeleriyle, kilise ve hanedan hazinelerine ait eserlerde de görülür.

3 TASVİR

Batılılar için yapılan Doğu albümleri

Avrupa'da 1453'ten sonra Doğulu figürlerin resmedildiği Venedik resimlerinin sayısı artmıştır. 1479-1481 arasında Osmanlı sarayında misafir edilen Bellini'nin çalışmaları, Sultan'ın İstanbul'a gelen İtalyan sanatçılar tarafından yapılmış madalyon portreleri, tüm Avrupalı sanatçılar için model oluşturmuştur. Mevcut Osmanlı çizimleri üzerinden geliştirilen en eski görseller, Umbrialı sanatçı Pintoricchio'nun eserleridir. Türklerin korkutucu imgelerine yer veren ve "Türkengefahr" denilen yayınların yanısıra Osmanlı kültürünü tanıtan objektif eserler de bulunur. 16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılın başlarında kıyafet albümleri, kenti ziyaret eden yabancılar için İstanbul'daki ticari atölyelerde yapılmaya başlamış, kent sakinlerinin giysileri sosyal statü, meslek ya da etnik kökene göre belirlendiğinden, kıyafet albümleri hazırlanmıştı.

British Library koleksiyonundaki Mundy albümü, 1616'da özel olarak yapılmış ve her sayfası Türk süsleme sanatının zevkli örnekleriye bezenmişti.

Somerset House Konferansı'na katılan delegeler Türk halısı örtülü masa etrafında.

Zenginliğin sembolü

Doğu'dan gelen ihraç ürünlerinin en pahalıları olan halılar Avrupa'da her zaman itibar görmüştür. Halılar diplomatik hediye, esir düşmüş Osmanlı tebasının salıverilmesi için fidye ve savaş ganimetleri olarak Avrupa ülkelerine girmiştir. Vergi borcu karşılığı olarak bile kabul edilmiş, nüfuzlu kimselere hediye edilmek, kamusal alanları döşemek hatta sadece ileri bir tarihte satılmak üzere yatırım amaçlı satın alınmışlardır. Halılar şehir belediyelerince satın alınmış, cenazelerde tabutların içine ve üzerine örtülmüş, önemli şahsiyetlerin ve düğünlerde gelinle damadın üzerlerinde durması için yere serilmiş, ama daha çok masaları ya da mobilya üstlerini örtmekte kullanılmıştır. Ayrıca halılara verilen önem, her türlü şenlikte sergilenen örneklerinin İtalyan tablolarına yansımasıyla da dikkat çeker. Halıların hem özel mülklerde, hem kamu binalarında pencere ve balkonlardan sarkıtılarak asılmaları da âdetti. Erdel Luteryen kiliseleri, Doğu Avrupa'daki en büyük halı koleksiyonuna sahiptir. Halen duvarları çoğunluğu 17. yüzyıla ait Osmanlı halılarıyla süslenmiş kiliseler vardır. Halıların büyük itibar gören statü sembolleri olması, duvar

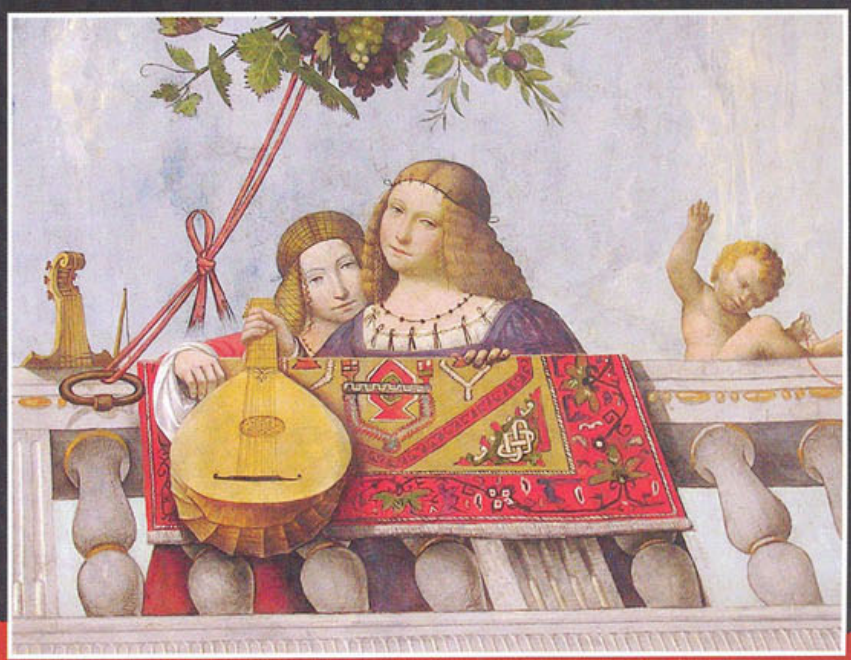

Ferrara'daki Costabili Sarayı'nın tavanındaki süslemelerde motiflerini Türk kiliminden alan bir halı dekoratif malzeme olarak kullanılmış.

"Holbein halısı" olarak da bilinen Bergama halısı Budapeşte'deki bir müzede sergileniyor.

resmi olarak tasvir edilmelerine imkan vermiştir. Polonya'nın Tarnów Pazar Meydanı'ndaki 16. yüzyıl sonlarına ait bir evdeki iki duvar resminden birinde kuşlu halı olarak adlandırılan bir halı, diğerinde çintemani desenli bir halı betimlenmiştir. Ayrıca, bazı Avrupa ülkelerinde Osmanlı halılarına benzeyen halılar da dokunmuştur. Örneğin İngiltere'de yıldız desenli Uşak halılarını taklit eden bir halının her bir yanındaki bordürlerin ortasında, soylu bir İngiliz ailesinin amblemini taşıyan birer arma vardır. İspanya'da ise "armalı" ya da "amiral" halıları olarak tanınan ve pek çoğu, 15. yüzyıl İspanyol amirallerine ait olduğu belirlenen inisiyalleri taşıyan halılar Batı Anadolu halı motiflerini taklit etmiştir.

Şatolara layık İznik çinileri

İslâm dünyasında üretilen seramikler, Avrupa'ya doğudan ihraç edilen ürünler arasında en çok süreklilik gösteren ticari eşyalardır. Bu, 12. yüzyıl İtalya kiliselerinin cephelerine yerleştirilmiş "bacini" olarak adlandırılan toprak kapların getirtilmesiyle başlamıştı. Avrupalılar tarafından İznik atölyelerine sipariş edilip günümüze ulaşabilen kişiye özel seramik parçaların arasında Avrupalı sahiplerinin armasını taşıyan seramikler de bulunur. Form, renkler ve desenler açısından Osmanlı pazarı için üretilmiş kaselere benzeyen bu ürünlerin belirgin belki de tek farkı, kabın bir köşesine işlenmiş inisiyal veya isim oluyordu. Macaristan'daki Sárospatak Şatosu'nda ise, boydan boya 17. yüzyıl İznik çinileriyle döşenmiş bir oda bulunmakta. Muhteşem yapıların zengin iç dekorasyonuna değer katan benzeri salonlar Osmanlı çini sanatına Batılı asillerin ne kadar değer verdiğinin ve beğendiklerinin birer kanıtıdır. Yine bu yüzyıldan itibaren Avrupa'da İznik seramiklerini model alarak üretilen bazı örnekler ortaya çıkar. Örneğin bu yüzyıla ait bir İtalyan majolika berber kasesinin hem çiçek motifleri hem de tabağı ikiye bölen yaprak motifi, İznik örneklerini model almıştır. Bu dönemde İznik işi çinilerde görülen pek çok dekoratif öğe Batı'daki atölyelerde imal edilen ürünlerde de karşımıza çıkar. 18. yüzyıldan itibaren İznik fırınlarının terkedilmesiyle, Avrupa'da üretilen Osmanlı formundaki çinilerin imparatorluk coğrafyasına ithali gündeme gelmiştir. İstanbul'daki pek çok camide bu şekilde üretilmiş Avrupa kaynaklı çiniye rastlanır.

16. yüzyıla tarihlenen Avrupa hanedan armalı İznik tabak, İznik fırınlarında Avrupa pazarı için de üretim yapıldığını kanıtlıyor (yanda). İznik fırınlarında 1530'larda üretilmiş "tondino" tabak (altta).

Doğu Avrupalı asilzade Janusz Radziwill'in 1652 tarihli, Türk kıyafetli ve gürzlü boy resmi.

6 SİLAH

Türk gibi savaşçı olmak

Avrupa müzelerinde en sık karşılaşılan Osmanlı eserleri silah seksiyonlarında yer alır. Bunların çoğu savaş ganimetidir. Osmanlı ordusunun etkinliği, sıradışı başarısı ve silahlarının yüksek kalitede çelikten yapılmış olması, Avrupa'da bunların çok tutulmasına neden olmuştu. Bunlar diplomatik hediye olarak aranır olmuş ve zaman zaman Osmanlı topraklarından satın alınmışlardır. Ayrıca, Osmanlı tarzı silahlar Avrupa'da da üretilmiştir. Zengin süslemeli Osmanlı gürzleri ve şeşber, nacak, teber gibi askerî teçhizat Avrupa saraylarında güç simgeleri olarak kullanılmıştır. Ayrıca Osmanlı savaş gereçleri Ortaçağ Avrupası'nda festivallerde ve gösterilerde kılık değiştirmek amacıyla satın alınmış ya da üretilmiştir. Önemli bir silah üretim merkezi olan Almanya'nın Nürnberg kentinde Osmanlı örneklerinden esinlenmiş miğferler yapılmıştır. Çar Mihail Fiyodoroviç'in 17. yüzyıl Rus silah sanatı başyapıtlarından kabul edilen murassa miğferinin gövdesi de Osmanlı yapımıdır.

17. yüzyıldan kalma murassa (mücevherli) Osmanlı tören gürzü.

7 HİLAL

Ay-yıldızın cazibesi

Hilal hem Doğu hem de Batı Avrupa'daki armalarda kullanılan simgelerdendi. Örneğin, ay-yıldız motifi, modern Türkiye Cumhuriyeti'nden çok önce Leh Tarnowski ailesinin armasında birarada kullanılmıştı. Simge olarak hilal Osmanlı askerî flamalarında sıklıkla kullanılan simgelerdendi. Birçok Osmanlı sancağında hilal motifinin yanısıra başka simgeye ve özellikle çiçek motiflerine rastlanır. Ancak 1699'da Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasıyla Osmanlılar hilali benimsemiş olmalıdır. 1699'a kadar sadece Hıristiyan taraf için haç motifi kullanılırken, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını belirlemek için hilali kullanması ilk defa burada olmalıdır. 18. yüzyıldan itibaren Osmanlılarla bağlantısı olduğu düşünülen her şey neredeyse hep bir hilal motifiyle süslenmiştir.

Viyana'daki Aziz Stefan Katedrali'nin kulesindeki ay-yıldızlı alem 1519'da takılmış ve 1683'de indirilmişti (üstte). IV. Mehmed'in gravüründe ters hilal motifi kullanılmış.